

GEORG BRANDES OG KRONPRINSEN – DEN SENERE FREDERIK 8.

Af Lise Præstgaard Andersen

I 1883 bliver Georg Brandes (1842-1927) hentet hjem fra sit Tysklandsophold, indledt 1877, og han ankommer til Danmark den 7. januar. En privat kreds af danske mænd og kvinder havde den 3. juli 1882 anmodet ham om at slå sig ned i Danmark, så han gennem forelæsninger og skrifter kunne påvirke den danske ungdom mere direkte, end det var muligt fra hans domicil i Berlin. Han accepterer den 12. juli. Ifølge anmodningen ville han blive betalt en klækkelig årsløn indsamlet mellem deltagerne i den inviterende gruppe. Det drejede sig om 10 års understøttelse (4.000 kr. om året, svarende til en professorløn) – og kredsens ville forblive anonym over for Brandes, så han var helt fritstillet i sit arbejde. Understøttelsen vedblev dog at blive udbetalt i en længere årrække – indtil 1900. I forbindelse med udgivelsen af *Samlede Skrifter I-XII* (1899-1902), der blev pænt honoreret af Gyldendal, opsiges Brandes understøttelsen, og Brandesfondens resterende penge anvendes herefter til et maleri af Brandes på talerstolen, udført af P.S. Krøyer og siden deponeret på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. (De første 12 bind af *Samlede Skrifter* følges siden op af bindene XIII-XIV, 1903-04, og bindene XV-XVIII, 1905-10). Desuden modtager Brandes i 1902, året efter Systemskiftet, en udnævnelse til professor uden forelæsningspligt ved det tidligere så vrangvillige universitet. Hertil er knyttet et årligt honorar på 6.000 kr. Det er naturligvis det datidige politiske Venstre, herunder den mere radikale fraktion, der således takker Brandes for deltagelsen i Estrupårenes forfatningsstrid og den dermed sammenhængende kulturkamp, nu den attråede parlamentarisme omsider er indført. Ved århundredskiftet kan Brandes således siges at have vundet

sin kulturkamp. Det er tidligere gået i bølgegang, men egentlig primært fremad i tiåret før. Ganske vist havde Julius Paludan i 1892 fået det af Brandes attråede professorat, men i 1891 var Brandes blevet hyldet som en enestående kulturpersonlighed, idet han ved sit 25-års forfatterjubilæum havde modtaget et storslået fakkeltog frembåret af danske arbejdere og studenter uden for det daværende koncertpalæ (nu Odd Fellow palæet) og havde kvitteret fra balkonen med en "Lucifertale", hvori han identificerede sig med den modige faldne engel. – Nedenfor vil vi dog især koncentrere os om efteråret 1883 og foråret 1884, der var en ualmindeligt stressende tid både i Brandes' karriere og hans privatliv og i forfatningskampen.

Brandes har fra sin fremtræden med *Hovedstrømnings*-forelæseringerne, indledt 3. november 1871 (det 6 bind store værk afsluttet og udgivet i trykt form 1890), kæmpet for den størst mulige frihed i stort set alle forhold og gennemført et heraf følgende oprør med autoriteterne inden for politik, religion og samfundsliv i videste forstand, hvad der bl.a. førte til opgør med kristendommen og ægteskabet. Han hørte således absolut til på venstresiden af kulturlivet og fik en meget vidtrækkende indflydelse på den danske skønlitteratur fra 1871 til 1900 – og egentlig til sin død i 1927, idet han ved siden af at være ideologisk bannerfører var en fremragende litterat med et forbløffende stort overblik over den samlede europæiske litteratur, som han opfordrede de danske forfattere til at efterligne, og desuden begavet med en medrivende og overbevisende evne til litteraturtolkning. Herunder besad han også en fintfølelse sans for det, der siden fik navnet nærlæsning. Desuden var han fra 1880'erne og frem blevet en europæisk berømt, der gennem foredragsrejser, selvfølgelig i nabolandene men senere også i bl.a. de fjernere lande Polen og Rusland, øvede indflydelse langt ud over Danmarks grænser. Han skaffede sig ved sin oprørske og frihedsbegeistrede fremfærd glødende tilhængere og målbevidste modstandere inden for både dansk politik og litteratur. På baggrund af tendensen i hans værk, der bl.a. udmøntede sig i angreb på kristendom og nationalisme, kunne det lige nær at forestille sig, at han – trods sin interna-

tionale berømmelse – ikke ligefrem var yndet af det daværende danske kongehus. Christian 9. brød sig afgjort ikke om ham.

Imidlertid kan man i nyere Brandes-forskning flere gange støde på den (forkerte) påstand, at den daværende kronprins (1849-1912), den senere Frederik den 8., tog afstand fra Brandes og alt hans væsen og derfor bl.a. støttede kampen for at holde ham ude fra det professorat i æstetik, som han og hans tilhængere havde set ham som selvskreven til, siden det var blevet ledigt ved digteren Carsten Hauchs død i 1872. Denne antagelse er imidlertid urigtig, om end den har bredt sig i flere bøger og artikler, hos omhyggelige forskere, der i god tro henviser til hinanden. Således hos Troels Fink, *Estrup-tidens politiske historie 1875-1894 I-II* (1986, bd. 1, s. 205), hos Pelle Oliver Larsen, *Professoratet. Kampen om Det Filosofiske Fakultet 1870-1920* (2016, s. 272-73), og nok engang hos Søren Blak Hjortshøj, *Son of Spinoza: Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism* (2021, s. 189), hvor påstanden, om at kronprinsen i noter (?) i sin dagbog (?) skulle tage afstand fra Brandes, gentages. Den omtalte note er citeret hos Fink og Larsen, men ikke hos Hjortshøj, hvor konklusionen, om at kronprinsen skulle opfatte Brandes særdeles negativt, ikke desto mindre bliver strammet en ekstra gang og får tilføjet en påstand om antisemitisme, der imidlertid ikke kan deduceres fra den omtalte note. Hjortshøj hævder, at den kommende Frederik 8. – i lighed med andre modstandere – opfattede Brandes på følgende vis: "as a subversive, un-Danish 'cosmopolitan Jew' who threatened Danish national culture." (s. 189). Hjortshøjs i nogle henseender kontroversielle engelsksprogede bog blev kort efter sin fremkomst refereret på en helside i *Weekendavisen* (5. marts 2022), hvor påstanden om kronprinsens undsigelse af Brandes nok engang blev gentaget. Det virkede sensationelt, at selv kronprinsen skulle have udtalt sig mod Brandes, og oplysningen var således part i "en god historie". Det omtalte notat, der befinder sig løst indlagt i Frederik 8.s papirer i Rigsarkivet – ikke i hans dagbog, en sådan forefindes ikke – og i øvrigt er udateret, men af forskerne tentativt dateres til 1880, er næppe udtryk for den senere Frederik 8.s egen opfattelse af Brandes. Det ville være besynderligt, eftersom han i 1884 viste sig som en udpræget Brandes-beundrer. Det er selvfølgelig muligt at skifte

holdning og side i en verserende kulturkamp, men i en sådan grad? Og det stemmer ikke overens med kronprinsens blandt historikere kendte Venstre-sympatier. Kronprinsen indkaldte Brandes til audiens den 30. marts 1884, dvs. ca. et år efter Brandes' hjemkomst fra Tyskland, og udtalte stor beundring for ham og viste stor indsigt i hans arbejde. Audienserne (der var flere efterfølgende) kom alle i stand på kronprinsens foranledning. De omtales i Brandes' erindringer, *Levned*, på følgende vis:

I April Maaned [1884] modtog jeg en Opfordring til at besøge Kronprinsen af Danmark, den nuværende Konge. I dette og de to nærmest følgende Aar havde jeg efter hans Ønske adskillige Gange Audiens. Dertil indskrænker min Forbindelse med det danske Kongehus sig. (bd. 3, 1908, s. 80)

En sidebemærkning: Den lidt vrantne sidste linje i citatet kan forstås ud fra Brandes' opfattelse af, at hans store og nybrydende arbejdsindsats burde have været mere anerkendt af samfundets højeste autoriteter – også i Danmark. Under Tysklandsopholdet kom kejserinden nemlig til hans forelæsninger i Berlin den 12. februar 1881 (jf. *Levned*, bd. 2, 1907, s. 375). Hun påskønnede dem i en grad, så han efterfølgende blev inviteret til en præsentation ved en fest ved hoffet, hvor både kejseren og kejserinden havde været særdeles venlige mod ham. (Det drejer sig om kejser Wilhelm 1. og hans hustru Augusta. Hun havde litterære interesser med hjemmefra – hun var sønnevatter af Goethes hertug fra Weimar, Karl-August).

Angående Frederik 8. og hans positive holdning til Brandes skal der tilføjes, at han ved kongelig resolution af 24. juni 1909, dvs. året efter *Levned*, bd. 3, var afsluttet, udnævnte Brandes til "kommandør af Dannebrog", jf. Tage Kaarsted, *Georg Brandes' Levned* (1981). I anledning af tildelingen af ordenen skriver Kaarsted: "Det skal i øvrigt anføres, at Kongen kendte Brandes personligt. 1884-86 havde de to på den daværende Kronprins' foranledning haft adskillige samtaler. Der foreligger intet om deres indhold, men Kronprinsen var ivrigt optaget af tidens åndelige og politiske rørelser" (s. 11). Kaarsted er således i modsætning til

Larsen (2016) og Hjortshøj (2021) klar over det gode forhold mellem den daværende kronprins og Brandes (herunder audienserne, som han har noteret sig fra *Levned*) og endvidere i lighed med Fink (1986) klar over kronprinsens ønske om at knytte sig til repræsentanter fra det litterære og politiske venstre, alt imens hans far, Christian 9., krampagtigt holdt fast på sit højreministerium under forfatningskampen 1875-1901. Kronprinsen skal bl.a. have holdt en art skåltale eller lykønskningstale ved sit eget sølvbryllup, da Estrup i 1894 i første omgang omsider trådte tilbage (jf. Fink, 1986, bd. 2, s. 274).

Kaarsted mener, at indholdet af de omtalte audienser hos kronprinsen ikke kendes, men heri tager han (uforskyldt) fejl, idet han tydeligvis ikke er klar over, at der i Brandes' utrykte dagbog fra tidsrummet 1882-1884, der opbevares på Det Kgl. Bibliotek, findes et omhyggeligt referat af den første audiens fra 30. april 1884, hvoraf den gensidige positive stemning tydeligt fremgår. Heller ikke Fink, Larsen og Hjortshøj er bekendt med denne primærkilde, og det er næsten overflødigt at tilføje, ingen af disse tre forskere har fæstnet sig ved de få linjer i *Levned*, der kortfattet omtaler audienserne, idet de så måtte antages at have udtrykt sig anderledes, end de faktisk gør.

Nedenfor vil både notatet (muligvis fra 1880) med den negative opfattelse af Brandes' virke, indlagt i Frederik 8.s papirer, og Brandes' egen positive opfattelse af den første audiens' forløb, stammende fra dagbogsoptegninger fra 1884, blive citeret.

Et par forhåndsoplysninger om notatet: Den heri omtalte Fischer er identisk med kultusminister J.C.H. Fischer (1814-1885), der forsøgte at skaffe Brandes det attræde professorat mellem 1875 og 1880, men måtte opgive, og den ligeledes omtalte Schandorph er identisk med forfatteren Sophus Schandorph (1836-1901), den store lyriker Holger Drachmann (1846-1905) behøver vist ingen nærmere præstation. De har begge fået et kapitel i *Det moderne Gjennembruds Mænd* (1883), Brandes' tropperevy over danske litterære tilhængere, i al hast forfattet i halvåret umiddelbart efter hans hjemkomst fra Berlin, da han nu skulle satse på sin danske karriere. De tre forfattere anklages i notatet i fællig for at ville un-

dergrave både religion og sædelighed og derved indføre nihilismen. Brandes-modstanderen Carl Ploug (1823-94), der også nævnes, er identisk med den lidt ældre digter – og redaktør gennem 21 år af den nationalliberale avis *Fædrelandet* – der straks ved udgivelsen af *Emigrantlitteraturen* (1872) havde sat ind med voldsomme helsides angreb på Brandes. Ploug er endnu i dag kendt for et par sangbare digte: "Paaskeklokken kimed mildt" om et dansk nederlag i første slesvigske krig og det nænsomme kærlighedsdigt "Husker du i Høst", begge overleveret i højskoletraditionen.

Fink opfatter notatet som værende skrevet af Kronprins Frederik og egnet til at belyse de offentlige angreb på Fischer – men ikke nødvendigvis som udtryk for kronprinsens egen mening om Brandes. Dette i modsætning til Larsen og Hjortshøj, der netop tolker notatet som udtryk for kronprinsens private mening. Undertegnede, der i modsætning til de nævnte forskere har haft lejlighed til at læse Brandes' utrykte dagbog 1882-1884 med skildringen heri af Brandes' og Kronprinsens gode forhold, tvivler i det mindste på Larsens og Hjortshøjs udlægning. Det er naturligvis teoretisk muligt, at kronprinsen mellem 1880 og 1884 er vendt på en tallerken angående den i Danmark dengang verserende Brandes-diskussion, men jeg finder det ikke psykologisk overbevisende, og når vi desuden kender til kronprinsens almindelige forsøg på at nærme sig Venstre bag faderens ryg, er en sådan opfattelse endnu mere usandsynlig. Mon ikke en så drastisk meningsforandring også skulle være kendt fra andre kilder? En forklaring på notatets eksistens blandt kronprinsens papirer kunne, som ovenfor foreslået, være, at han til eget brug og overvejelse har indsamlet og opbevaret materiale om Brandes' modstanderes argumentation, selvom han ikke delte deres opfattelse. Under alle omstændigheder – til læsernes overvejelse: Nedenfor citeres notatet fulgt op af dagbogens fremstilling. De to aktstykker peger i hver sin retning. Først notatet:

Fischer understøtter i Rigsdagen Schandorph, Drachmann og Brandes og konsorter ved at gå ind på, at de får penge, og det vil blive dem, der atter undergraver både religion og

sædelighed; en nihilisme vil blive følgen, og der er meget stor fare heri, Fischer ser ikke, hvilken sag han understøtter. Han har villet indgive et forslag til Rigsdagen angående disse understøttelser, men på et meget voldsomt angreb af Ploug i Fædrelandet tog han det tilbage. Konservative folk ser i Fischers optræden i denne sag sågar en fare for ministeriet selv, som vil blive til ulykke for landet. Brandes skal stå bag det hele og præparerer alt ved hans forelæsninger, der besøges stærkt af herrer og damer. (Fink, 1986, I, s. 205)

Notatet er ligeledes (med henvisning til Fink) optrykt hos Larsen, og her drages en videregående konklusion, idet forfatteren mener, at kronprinsen så "Brandes bag al samfundsopløsende fritænkeri i Danmark" (2016, s. 273), dvs. notatet opfattes som kronprinsens egne ord og udtryk for hans egen mening. Hjortshøj optrykker derimod ikke notatet, henviser kun til det og indlæser ydermere – uforståeligt – antisemitisme i det.

Primærkilden til forløbet af Brandes' første audiens hos kronprinsen er Brandes' utrykte dagbog fra 1882-84, der opbevares på Det Kgl. Bibliotek i København – nu digitaliseret og lagt på nettet, men temmelig svært læselig i denne form. Af dagbogen fremgår det som nævnt, at samfundsoprøreren Brandes er noget forbløffet over at være indkaldt til det danske hof, og endvidere at kronprinsen beundrede ham meget og ønskede at de fremover kunne omgås. Desuden fremgår det, at kronprinsen havde interesse for både dansk og tysk politik og for Brandes' forfatterskab, idet han bl.a. spørger, om det ikke var en ulykke for Otto von Bismarck (1815-1898), at Ferdinand Lasalle (1825-1864), socialistføreren, som Brandes har skrevet en bog om, først udkommet på tysk 1877, siden på dansk 1881, døde så tidligt? (Han faldt faktisk i en duel). Kronprinsens idé må her være, at den grundkonservative Bismarck, også kaldet Jernkansleren, der dog påbegyndte sin bane i mere liberal retning, og den tyske moderate socialistfører kunne have haft en gunstig, medierende indflydelse på hinanden. Om forestillingen ville have været holdbar (det drejer sig om kontrafaktisk historietænkning) eller er alt for

idealistisk, skal her lades usagt, men den vidner i det mindste om en dybere interesse for samfundet – også for samfundet i Tyskland, hvor kronprinsen er klar over, at Brandes måtte have erfaringer fra mellem 1877 og 1883.

Nok en forklaring til skildringen af audiensen hos den danske kronprins er nødvendig: Når Kronprinsen takker Brandes for de smukke ord, han har sagt ved festen i Berlin, drejer det sig om Brandes' modige udtalelser til fordel for de danske sønderjyder under preussisk åg, ved afskedsfesten i en prægtig sal i Kaiserhof arrangeret af socialt velansete tyske beundrere, forfattere, politikere og kunstnere, i alt over 100 personer. Opfordringen til bedre behandling af sønderjyderne var indflettet i Brandes' takketale til Tyskland og de tyske velyndere (hele talen er refereret i *Levned*, bd. 3, 1908, s. 50-55). Overrumplende midt blandt de mange taksigelser for god modtagelse og afsluttende fest og festmåltid lød det:

Mit Hjerte snører sig sammen i mit Bryst, naar jeg tænker paa, at netop nu, da jeg frivilligt forlader Tyskland, maa Hundreder af danske Borgere som jeg, nordslesvigske Bondesønner, der mente at have en Ret til at bo paa deres Fødejord, ufrivilligt og uden noget Festmaaltid forlade Landet. Jeg vover ikke at udtale mig om Retsspørgsmaalet, men Tyskland synes mig stærkt nok til at kunne vise Højmodighed. (s. 53-54)

Nedenfor følger uddrag fra dagbogen 1882-1884, som jeg nedskrev i forbindelse med et tidligere arbejde. Jeg konsulterede Brandes' utrykte dagbøger med henblik på en undersøgelse af hans frihedsopfattelse, der i øvrigt viser sig at være grænseløs i forhold til det erotiske, uden at han af den grund overhovedet nærmede sig anarkisme i politikken. Her stødte jeg på de overraskende mange damebekendtskaber – endnu flere end jeg forventede – og på den ellers fintfølede Brandes' manglende forståelse for kvindernes reaktioner. Det sidste overraskede mig – men det overraskede mig også, at Brandes havde været på så god fod med den

kommende Frederik 8. Samtlige uddrag fra dagbogen nedenfor stammer fra foråret 1884. Jeg medtager eksempler på notater om privatsfæren i dagene forud for audiensen og umiddelbart efter. Dette kræver undertiden mine realkommentarer i kantet parentes:

18. Marts.

[...] Syg, syg, syg og glædesløs. I dag for 2 Aar siden, dog Glimt af Lykke. [I dagbogen fra 18. marts 1882 er et stort stykke bortklippet angående denne dato. Skyldes uden tvivl datteren Ediths forsøg på at censurere faderens efterladte dagbøger ved fraklip, når han omtaler sine erotiske eventyr. Fremgangsmåden kendes fra hele dagbogsmaterialet]. Gerda [Brandes' hustru] blødt sentimental. Saa længe det varer. Ingen Tro paa Nogen eller Noget.

25. Marts.

[...] men Alt fordærvet ved G. Furor. Om Natten endog vanvittig. Udfald mod Lulu, at jeg har skrevet til hende (!) og andet. Galskab. [Lulu von der Leyen havde været Brandes' tyske elskerinde – forholdet var blevet indgået 1879. Hun blev efterladt i Tyskland ved hans afrejse i 1882].

27. Marts.

[...] Forfærdelig Formiddag. G. vaagner op og er som forrykt. [...] Har været hos fru Bergh i forgaars, ude af sig selv derover, siger jeg skal "til Skue", aldeles gal. Senere kommer fru B for at bringe en Indbydelse til G. Denne slaer derefter om og fortryder. Det ene saa fjottet som det andet. Mit Liv et rent Helvede. [Fru Bergh, identisk med Elisabeth Bergh, gift med den kendte læge Rudolph Bergh, en fortrolig veninde og et – formentligt – platonisk sværmeri].

28. Marts.

[...] Arbejdet. Astrids Fødselsdag. [Yngste datter 1880-1890].

9. April.

[...] G. ulidelig hele Dagen, Skinsyge, Hovedpine etc.

23. April.

[...] Traf et frygteligt Øieblik KB. Et par venlige Ord. [Bertha Knudtzon. Må forstås således trods de ombyttede forbogstaver – dansk elskerinde. Forholdet indledt i juni 1884].

25. April.

G. fæl hele dagen. [...] Lider af at hun har set mig tale med Frk. K paa Gaden.

27. April

[...] Fik skrevet 18 Sider af Foredrag. [...] Tanker om, hvad jeg skal sige Kronprinsen. [...] Søndag Middag i Møntergade [hos Brandes' forældre] ganske kort med Børnene, Edith himmelsk. Astrid ogsaa meget smuk og nydelig.

28. April.

[...] Søvnløs Nat. Arbejdet haardt med Foredrag var færdig Kl. 5.

29. April.

Fæl Nat søvnløs. [...] Imorgen kl 11 til Kronprinsen. Lidt pinligt. Bliver vist til det rene Intet.

30. April.

Introduktion (?) mærkelig formløs. Kammerjunker Bull meldte mig. Kronprinsen kom mig i Møde i Døren, udtalte sin Glæde ved at se mig, gjøre mit Bekendtskab. Vi talte henved en Time sammen, ubekvemst staaende, med Øinene fæstet i hinanden uden en Pause. Om mit Ophold i Berlin om Keiserindens Interesse for mig, om Herr v. Knesebeck, [En fælles tysk bekendt. Kammerherre ved det tyske hof]. Om de overmaade smukke Ord, jeg havde sagt ved Festen for mig, i Berlin. Han takkede mig varmt for dem. Det var vanskeligt at

sige dem for ikke at ødelægge Feststemningen, des smukkere. [Derefter drejer samtalen sig om lidt af hvert, om forholdene i Tyskland, herunder om Brandes har talt med Bismarck og hvorfor ikke. Desuden lidt vagt om eventuel kvindelig valgret. Brandes fortæller Kronprinsen, at Holberg var for emancipationen. Og kronprinsen svarer, at han vidste det. Samtalen munder ud i en diskussion af Brandes' manglende professorat. Herefter fortsætter Brandes med at redegøre for sin nuværende stillingtagen til sagen og kronprinsens reaktion herpå]:

[...] Siden jeg som Deres Kgl. Højhed bemærker har opnaaet nogen Anerkendelse i Udlandet, tænker jeg lidet derpaa, hvorimod jeg ville tage det, hvis det tilbødes. Han: Det glæder mig, jeg havde hørt eller frygtet, at De var bleven – bitter. – Nu det ligger aldeles ikke for mig Deres kgl. Højhed, jeg bærer ikke Nag, begriber ei man bærer Nag til mig p.gr. af gamle Ytringer, af hvilke nogle var for ungdommelige. Er tilfreds. Samtalen faldt paa Edwards Adfærd. Paa Socialisterne, og jeg udtalte mig om Bevægelsen her var i et godt Spor etc. Om Socialisternes Virkning i Tyskland, som jeg skildrede som slette [...]. Han: var det ikke en Ulykke for Bismarck, at Lasalle døde saa tidligt? [...] Han: det er mit Ønske, at mit Hus skal være et Samlingssted for alle de Bedste i Landet, uanset forskellige Anskuelser. Jeg ved i hvert Fald De hører til de Bedste, haaber derefter ofte at se Dem, er glad over at have haft den Fornøielse at gjøre Deres Bekjendtskab, takker for Deres Besøg, haaber at De snart gjentager det.

Meddelte Gerda, dernæst Fader og Moder Resultatet. [...] Dog er dette altid en Succes. [Havde formentlig håbet på noget mere konkret om et embede].

[...] Jeg tør haabe at have gjort et ret fordelagtigt Indtryk. I gamle Dage var det mit Haab at faa Tag i Kronprinsen. Nu

da det er naaet er jeg ligegyldig for meget. Men det er altid godt og betyder dog ej saa helt lidt. Min første egentlige Succes siden min Hjemkomst.

9. Mai.

Artikel. Forsynes (?) med Fortale. Foredraget. Alt forstyrret hele Dagen med G.'s Galenskab. [...] Raseri mod Bertha. Al Stemning spildt.

Omkring dagbogens blandede indhold – privatliv, arbejde og politik

Brandes' dagbog 1882-1884 har i visse perioder været svært tilgængelig eller endog utilgængelig på Det Kgl. Bibliotek, sandsynligvis fordi den indeholder så mange afsløringer af hans erotiske affærer. Måske af den grund har hverken Kaarsted (1981), Fink (1986), Larsen (2016) eller Hjortshøj (2021) konsulteret den, ja, måske slet ikke haft viden om dens eksistens – og derfor ikke haft mulighed for at orientere sig om det gode forhold mellem kronprinsen og Brandes. Dagbogen indeholder spor af en del kærlighedshistorier, hvis man kan kalde dem sådan, hvor Brandes set med nutidens øjne, ikke gør en heldig figur – i det mindste ikke set med nutidens kvindeøjne. Han var en spændende, fascinerende og forførende mand, der tydeligvis kan skaffe sig det kvindelige selskab, han måtte ønske, og som var fuldkommen uforstående over for kvindernes håb, sorger og skuffelser i den anledning. Mærkeligt, da han ellers viser stor evne til empati f.eks. over for undertrykte mennesker hos forskellige folkeslag og over for litterære figurers skæbne og nuancerede psykologi. Det er meget, meget sjældent, at han selv kommer til at stå tilbage som den forladte. Det irriterer ham tydeligvis, at hans hustru, efterhånden med bedre og bedre grund, er mistænksom og ulykkelig, og han viser mildest talt ingen forståelse for, at hun må føle sig yderligere udsat ved familiens flytning til et for hende fremmed land, Danmark. Gerda (Henriette Steinhoff – kaldet Henny; 1845-1931) gifter sig med Georg Brandes i Tyskland den 29. juli 1876 – efter en lang, liden-

skabelig og oprivende kærlighedshistorie og en møjsommelig skilsmisse fra sin første ægtemand, Brandes' tyske oversætter Adolph Strodtmann (1829-1879). Et forløb, der bl.a. afspejler sig i Gerdas og Georgs efterladte omfattende korrespondance, nødvendig, fordi de elskende fra 1872 til 1876 havde bopæl i hvert sit land. Georg Brandes gav hende navnet "Gerda", fordi det passede så godt til Georg.

Det er således formentlig ikke alene oplevelsen i 1877 af ikke at kunne gøre sig gældende i Danmark fremover efter den megen kritik, der får Brandes til at slå sig ned i Tyskland året efter ægteskabets indgåelse, men også selve den omstændighed, at hustruen er tysk. Desuden er det på Brandes' tid ikke helt fremmed for danske forfattere at søge at gøre sig gældende i det tyske område – på landets sprog. Både Baggesen og Oehlenschläger havde tidligere haft delvis succes med en sådan plan. Ægteskabet resulterede inden for de første år i fødslen af to døtre, Edith i 1879 og Astrid i 1880. Samtidig med Ediths fødsel indleder Georg Brandes et forhold til en gift veninde af huset, Lulu von der Leyen (1852-1908), som han havde gjort kur til i længere tid. Hustru og elskerinde opdager i foråret 1882 dobbeltspillet og betror sig til hinanden, og det resulterer, ikke overraskende, i oprivende scener og tilnærmelsesvis skandale. Lulu bliver sluttelig indlagt på nerveklunik. Så Brandes' ønske om at flytte tilbage til Danmark i 1882-83 skyldes ikke alene faglige grunde, men tilskyndelse til at lade affæren med Lulu bag sig. Ankommet til Danmark fortsætter de ægteskabelige opgør. Fulgt af en ny forelskelse i den danske veninde og beundrerinde Bertha Knudtzon (1850-1923). Bertha og hendes søster og bror er alle medlemmer af og bidragydere til den i artiklens indledning omtalte Brandes-fond. Hun bliver hans elskerinde i juni 1884, og forholdet vedvarer i det mindste i 25 år – derefter i venskabelig form til hendes død i 1923, samtidig med at Brandes indgår talrige andre kærlighedsforbindelser. Det fremgår af slutningen af dagbogen, at Gerda forlader det københavnske hjem med børnene den 26. juni 1884 og opsøger sin tyske familie, åbenbart for at planlægge skilsmisse, men hun overtales efter en måned til at vende tilbage.

Ganske vist havde Brandes i sine skrifter erklæret sig som modstander af det livslange monogame ægteskab og som tilhænger af, hvad han kaldte "den fri Lidenskab", men han havde glemt, at forklare Gerda dette på forhånd, og hver ny elskerinde følte sig naturligvis som den udvalgte, der måtte kunne standse Don Juans fremfærd og binde ham til sig. Gerda var i det mindste ikke tilhænger af den megen frihed, jf. hendes efterladte notesbog på Det Kgl. Bibliotek, hvor hun erklærer, at mange flere mennesker går til grunde ved ubegrænset end ved begrænset frihed. Hun nærmer sig således den ubegrænsede liberalismes problem, hvad der mærkeligt nok aldrig synes at have strejft Brandes i hans generelle frihedsforkyndelser. De tre kvinders navne, Gerda, Lulu og Bertha, og Gerdas vrede over ægteskabets udvikling, indgår i de uddrag fra Brandes' dagbog 1882-1884, der ovenfor citeres, ikke for at belyse hans personlige liv med kvinderne, som jeg tidligere har skrevet om i andre artikler, men for at belyse den komplicerede og højspændte situation, han befandt sig i, da han midt i sit omtumlede arbejdsliv og privatliv noget overraskende blev inviteret til kronprinsen, der viste sig at være en af hans store beundrere. Denne episode i hans liv fik i det mindste et godt og harmonisk forløb.

Angående hans arbejdsiver: *Det moderne Gjennembruds Mænd* skrives i foråret 1883 i huj og hast, og arbejdsprocessen afspejler sig i dagbogen. I lang tid hedder den planlagte bog om nordiske naturalistiske forfattere såmænd "Det nye Gjennembruds Mænd", og det klinger jo ikke nær så godt. Pludselig kommer den hårdt-arbejdende forfatter i tanker om det slående og uforglemmelige udtryk "Det moderne Gjennembrud", som der er mere fanfare over. I efteråret 1883 holder Brandes forelæsninger på Københavns Universitet om "Det unge Tyskland" og helten i bevægelsen, den oprørske Heinrich Heine. Det er disse forelæsninger, der først senere bliver trykt i *Hovedstrømninger*, bind 6 (1890). – I foråret 1884 gælder forelæsninger og litterær flid Ludvig Holberg i 200-året for dennes død, og hvad det politiske arbejde angår, sker det for Venstre gladelige, at partiet vinder valget 24. juni 1884. Brandes har også været særdeles engageret i valgkampen. Men desværre for-

bliver Estrup ved magten, selv om Højre har mindretal, og i 1885 indfører han for anden gang de såkaldte provisoriske love. Man har glemt at indskrive parlamentarismen i Grundloven af 1849, og Christian 9. insisterer stadig på frit at vælge sine ministre. To dage efter Venstres valgsejr må Brandes konstatere, at hans hustru har forladt ham med børnene. 14 dage efter indleder han et forhold til Bertha Knudtzon, og yderligere 14 dage senere vender Gerda tilbage, efter hede bønner fra hans side. – Livet var på enhver måde med hensyn til arbejde, karriere, politik og privatliv meget, meget intenst for Brandes i de to år, som dagbogen spænder over. – Den burde sammen med Brandes' øvrige utrykte dagbøger udgives.

Hypotese om Kronprinsen

En sidste bemærkning om Brandes-fonden. Hver deltager indbetalte 100 kr. om året. En liste over de navngivne medlemmer, såvel kvinder som mænd, såvel privatpersoner som litterater og forretningsmænd, findes i Brandes-arkivet på Det Kgl. Bibliotek. Imidlertid er én af bidragyderne anonym. Og vedkommende indbetaler ikke 100 kr. men 200 kr.

Dette er, indrømmet, rent gætteværk, men kunne det være Kronprinsen, det drejer sig om?

REFERENCER

- Brandes, G. (1905-08). *Levned* (bd. 1-3). Gyldendal.
- Fink, T. *Estruptidens politiske historie 1875-1894, I-II* (1986). Odense Universitetsforlag.
- Hjortshøj, S.B. (2021). *Son of Spinoza: Georg Brandes and Modern Jewish Cosmopolitanism*. Aarhus University Press.
- Kaarsted, T. (1981). *Georg Brandes' Levned*. Fyens Stiftsbogtrykkeri.
- Larsen, P.O. (2016). *Professoratet. Kampen om Det Filosofiske Fakultet 1870-1920*. Museum Tusulanum.

Mine tidligere artikler om Georg Brandes – især om Brandes og kvinderne og om hans private dagbøger kan med fordel konsulteres i forbindelse med ovenstående artikel. Dog har jeg ikke tidligere skrevet om Brandes' forhold til Frederik 8.

Det drejer sig om: "Den offentlige og den private Georg Brandes", *Nordica* 1, 1984, s. 83-118; "Georg Brandes – en standhaftig ildsjæl", *Nordica* 6, 1989, s. 57-82; "Agnes Henningsens erindringer – og Georg Brandes", *Danske studier*, 1996, s. 76-100; "Brandes krævede den stærkes ret", kronik i *Politiken*, 18. juli 2004; "Ateismediskussionen i dansk skønlitteratur – fra det moderne gennembrud til og med symbolismen og det folkelige gennembrud", *Nordica* 38, 2021, s. 17-92.

EFTERSKRIFT

Angående den omtalte udaterede og anonyme antibrandesianske note (her citeret s. 240-241), der skal befinde sig i Frederik 8.s arkiv: Nu afdøde Fink er den eneste, der ved selvsyn har konstateret dens eksistens. Jeg har telefonisk fået at vide, at dette ikke er tilfældet med Larsen og Hjortshøj, der begge henholder sig til Fink. Jeg har selv ansøgt om at få adgang til Frederik 8.s arkiv, men det er en længere proces. Under alle omstændigheder vil noten sandsynligvis være svært at lokalisere. Fink henviser kun til "RA, Frederik VIII's arkiv, udat.". Arkivet er særdeles omfattende og noget uoverskueligt. Den ejendommelighed, at Fink gengiver noten med moderne retskrivning, må skyldes, at han overalt i sit tobindsværk om Estruptiden normaliserer til moderne retskrivning.